

1988
5

uzkuchin

Разговор по повод Националната изложба „Графика — малък формат“

Участват: Любомир Йорданов, Ралица Николова, Борислав Стоев,
Михаил Петков, Румен Скорчев, Жана Костуркова, Димитър Г.
Димитров, Димитър Грозданов, Борис Климентиев.

Петър Лазаров. Алегро
Peter Lazarov. Allegro

Б. Ст. Трябва ли да делим графика на голяма и малка според размерите ѝ? Дава ли малкият формат възможност за създаване на пълноценно художествено произведение? Откъде се яви нуждата от специална изложба на графика — малък формат? Надявам се, че на тези въпроси най-напред ще отговори самата изложба, а може би и критиката.

Д. Г. Д. Нека започнем с по-далечния въпрос: дали малкоформатната графика изисква някакво специално теоретично определение или можем да се задоволим само с наблюденията си върху художествената практика, върху тази изложба, без да теоретизираме много. Мисля, че самите творби в изложбата могат да подкажат много неща, да ги изкажат по-добре от една суха теория, която бихме съставили, без да гледаме каква е всъщност художествената практика. Аз изобщо не знам дали има теория по този въпрос.

М. П. Теорията идва с практиката. До този момент няма такава практика.

Ж. К. Може би има по-скоро история.

Д. Г. Д. Има ли нужда практикът от някакво теоретично въведение, за да започне да прави малкоформатна графика? Щом съществува историческа основа, например екслибрисът или илюстрацията, определен вид илюстрация — миниатюрата, можем ли да кажем, че жанровете в малката графика съвпадат с тези в голямата графика или това е само частично съвпадение?

Б. К. Може би ще бъде по-кон-

структивно да изясним елементарния въпрос: какви са целите на тази изложба — тук са част от организаторите, представителите на секцията.

Ж. К. Толкова е нормално да Тя има, а че я е нямало досега — по-скоро трябва да си зададем въпроса защо не сме я имали.

Б. Ст. В света съществуват няколко форума за малкоформатна графика, но идеята за изложба на графика малък формат у нас навяра по свой собствен път и по наша необходимост. Осъществяването ѝ ни изненада с две неща — многобройното участие на художниците и появата на много нови имена, главно млади автори. За мнозина това участие бе дебют. Казват, че липсата на хартия била главната причина за масовото участие в изложбата на малкия формат, особено на младите графичи. Вярно или не, радостни сме, че българските графичи получили още един стимул за изява, а нашата общественост — една културна придобивка.

На тази изложба любителите на графиката можеха да купят на достъпни цени изложените графични произведения и това беше приятна изненада за публиката.

Д. Гр. Добре, тогава да формулираме въпроса така: защо досега сме нямали такава изложба?

Ж. К. Как си обясняваме това, че досега не сме я организирани? От колко години има биенале на малкия формат в Чехословакия?

Р. Н. Просто сме закъснели малко с организирането на такава изложба, каквито се правят по целия свят. На quadriеналето на малките графични форми в Банска Бис-

Владимир Чукич
Пиедестал I
Vladimir Choukitch
Pedestal I

Ралица Николова. Сън
Ralitsa Nikolova. Dream

Стоимен Стоилов
Човек и животно
Stoimen Stoilov
Man and Animal

Николай Тихолов. Село I
Nikolai Tiholov. Village I

трица — Чехословакия, Борислав Стоев получи Голямата награда. Смятам, че всички утвърдени графични работят в областта на малката графика.

Л. Й. Аз мисля, че тази жанрова същност на малката графика като проблем е съществувала в творчеството на някои наши художници като лично тяхно търсене, но изложбата, макар с голямо закъснение, поставя началото на регламентирано експониране на малка графика.

Ж. К. Доста неща правим със закъснение, защо не и това . . .

Б. Ст. Фактът, че за участие в изложбата бяха представени над 1370 произведения, показва, че макар и неизлагана досега, тя съществува. Не е нужно да напомням, че малката графика не е умалена голяма графика. Тя има своя специфика, своя тема, свой език и изразни средства. И въздейства по собствен начин. Малката графика често показва автора от някоя друга негова страна. По време на журирането многократно споделяхме изненадата си от откриването на нови качества в малките произведения на някои добре познати автори. Може би защото в известно отношение малката графика прилича на рисунката. Освобождава и отпуска, позволява на художника да бъде откровен, спонтанно да разкрива интимните си чувства. Мигът, мигновеното хрумване, кратката реплика, пожеланието намират израз в малкия графичен отпечатък.

М. П. Аз поставям така въпроса — правенето на малка графика необходимост ли е за авторите или е просто с цел участие в изложбата. За мен тя е необходимост — един отдушник.

Д. Г. Д. Това е гледната точка на автора, а може би от гледна точка на колекционера изложбата е добър случай.

Р. С. Възникна въпросът: защо именно сега организираме подобна изложба? Аз мисля, че в случая трябва да се съобразяваме с обстоятелствата, а не да пресмятаме дали е необходимо или не. Просто нямаше малка графика — затова не е имало изложба. Съобщавам един факт, без намерение и за най-малък упрек. Преди години графичните техники изобщо не се стимулираха в академичното обучение. Причините са друг въпрос, но в това отношение нямаше цялостно настъпление от страна на графичите, а се работеше в по-големи формати, предимно литография, а малката графика след войната беше излязла вече от мода. Едва преди десетина години започнаха частични — между двама-трима автори — размени на поздравления. Пристигаха и от чуждестранни колеги, ние им отговаряхме, а младите също започнаха да правят малък формат, но едва ли с цел да излагат в изложби.

По-късно се появиха и колекционерите. Аз съм съгласен с Димитров, че има колекционери, които купуват нашата малка графика.

Ето защо приемам като естествена тази проява. Насочването на младите се извършва вече и в поранен етап. Студентите започват задачите си в малък формат — нещо, което не само намалява технологичните рискове, но и ги учи на дисциплина, концентрира мисленето им.

Д. Г. Д. Можем да извлечем хубав, оптимистичен извод от това, че, от една страна, художникът прави нещо за себе си, от вътрешна необходимост, от друга страна, то намира най-добрия път до колекционера. Този факт наистина е радостен. И при това положение не е задължително всичко да попадне в ръцете на колекционера. Защото авторът не остава разочарован, ако не намери купувач. Дали тук не се получава и съотнасяне — значи сега ние сме тръгнали от голямата графика, за да стигнем до малката. Но аз мисля, че това е един исторически въпрос, защото нашата изложба започна точно със стара малка графика, с класическите неща на Преслав Кършовски, Сидония Атанасова, Бинка Вазова . . .

Р. С. Точно това е аномалия за нашата графика. Започваме движението от големия към малкия формат — всъщност оттам, откъдето е започнала графиката. Голяма част от гравюрите на Дюрер, Рембранд са в малък формат. И това е естественото пространство на графиката. Сега се стигна до огромни размери като че ли от желание да се креши

Сидония Атанасова
Родопска къща
Sidonia Atanassova
House in the Rhodopes

повече. А може би понякога е необходим и вик в изкуството? Не казвам това като упрек. Може би има нужда и от огромните формати, от плакатното въздействие. Но малката графика продължава да съществува и си има своя атмосфера и свое място в изложбите и колекциите.

Л. Й. Предлагам бъдещите експозиции да се организират в София и в провинцията, но в по-камерни салони.

М. П. Във връзка с това мисля, че ако имаме специална галерия за малка графика, дистанцията ще се намали. Уверен съм, че много хора биха подхождали към нея както към филателнията. Не-

Преслав Кършовски. Сън
Preslav Karshovski. Dream

що, което сега не се получи, защото е непосилно да се възприеме една такава голяма експозиция само с едно гледане. Зрителят преминава набързо. Той ще се съсредоточи върху пет-десет автори, но не може да обхване цялостно изложбата. Лично мен този обем ме изморява. А има чисто професионални неща, които ме интересуват. Бих искал да вникна в онези тънкости, които предполага форматът, което е специфично за художника. Според мен тук се получава разминаване. Освен това малката графика изисква определено, точно насочено осветление към всяка работа. Аз често изпитвах желание да взема работите на някои автори и да ги видя на светло.

Р. Н. В Банска Бистрица галерията, в която се урежда биеналето, е на няколко етажа. Това са малки, камерни зали, разположени една над друга и подходящо осветени. Експозицията е много голяма, но се възприема спокойно. Човек може да разгледа един етаж, на следващия ден да отиде и да продължи разглеждането. Няма го това подтискащо чувство, породено от огромното пространство, в което графичният лист се губи.

М. П. Не знам какво ще бъде времетраенето на тази изложба, но ако е както при останалите, това не е достатъчно. В нея са включени 500 работи. И нейното по-продължително стоеие е оправдано, за да може човек да я асимилира.

Д. Гр. Явно малката графика се развива вследствие на някакво

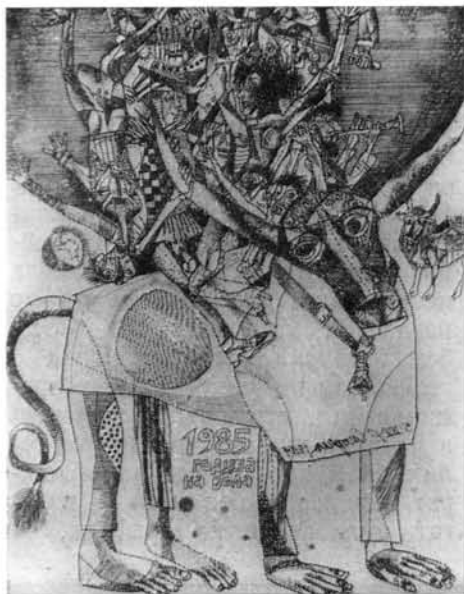
Михаил Петков. Празник
Mihail Petkov. Holiday

желание за комуникация, както каза Румен Скорчев, като послание, което има личен характер. Не случайно на Михаил Петков му се иска да извади графиката, да я разгледа, т.е. да допълни цялата тази информация, която носи образът и която в живописната картина и скулптурата, в голямоформатната графика е много по-различна, отколкото в малкоформатната.

Ако разгледаме традицията, спецификата на графиката се определя и от малкия формат. Даже в репродукционната си същност тя сваля образа в малък размер, за да го тиражира и разпространи. У нас има традиция и в малката графика — в щампите, и в голя-

Христо Градечлиев. Торсо
Hristo Gradechliev. Torso

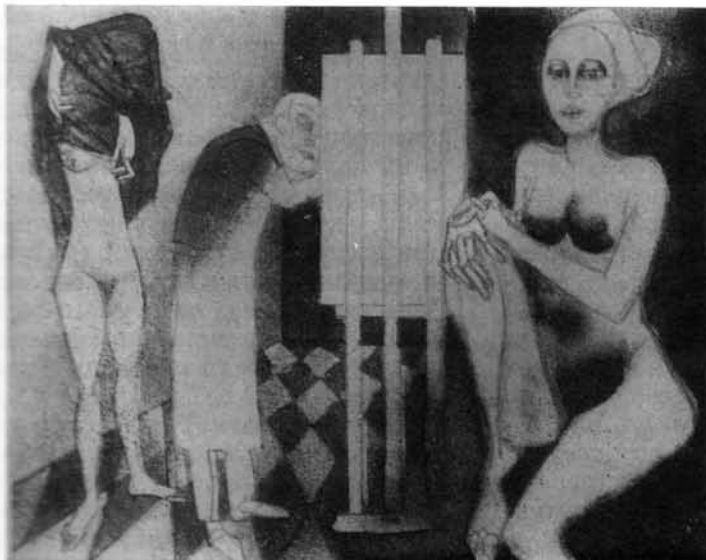
Румен Скорчев. Година на вола
Roumen Skorchev. Year of the Ox

мата гравюра — в божигробските плащеници например.

Ако се върнем обаче към изложбата, ще видим, че тя има много свои нюанси. Например някои автори представят илюстрации, други екслибриси. Но колко са графиките, при които искаме да разгадаем същността и да вникнем в тях? Струва ми се, че това е въпрос на внушение. Даже не опира толкова до образа, колкото до проникването в най-сложната графическа тъкан. А тези графики не са чак толкова много.

Д. Г. Д. Искаш да кажеш, че това са творбите, които най-точно определят талвега и са най-близко до абстрактното определение и същността на малкия фор-

Борислав Стоев. Без заглавие V
Borislav Stoev. Without Title V

мат като разновидност. Михаил Петков ни подсказва, че тези работи са сравними с епистоларната литература, с писането на писма, което е било толкова развито и е стигнало до художествена форма преди да бъдат изобретени телефонът и телеграфът. И аз вярвам, че е така, че това са дълбоко лични послания, които, както лиричната поезия, добиват общовалиден смисъл благодарение на мисловната и емоционалната си наситеност. Те започват да стават значими не само за двама души — за изпращащия и за получаващия посланието, а и за по-широк кръг хора.

М. П. За мене малкоформатната графика предполага определена нагласа. Авторът не може да подходи както към една голяма гравюра. Форматът ограничава, изисква дисциплина в подхода. Работейки, с върха на пръстите си да усещаш това, което правиш. Р. С. Това е въпрос на интуиция. Не мисля, че един нормален човек, докато работи, си припомня рецептите и определенията за малката графика. Но като имам предвид най-добрите постижения в световната графика, това, което е правено преди, опита на титаните, мисля, че в малкия формат се създава впечатлението за голяма картина. Твърдението, че малката графика не бива да изглежда голяма, е недомислие. Тези неща са въпрос на усещане, както каза Михаил Петков. Художникът просто трябва да има нужния талант и нищо друго. Сякаш в малката творба се вражда една малка вселена, която заживява

Сашо Атанасов. Ездач
Sasho Atanasov. Horseman

като голям свят. Спомнете си „Селски танци“ от Дюрер или малкия офорт 6×6 см „Монах в житата“ от Рембранд, който, гледан в репродукция, е като голяма графика. Всички портрети, които прави Рембранд, някои много мънички, направо изглеждат като огромни портрети. Всеки, който е виждал тези оригинали, знае колко малки са размерите им. Следователно специфично за малкия формат е, че създава впечатление за монументалност. И в случая най-малко може да се очаква успех, ако в големите формати работим така, както в малките. Ако това е правило, то се ражда в практиката на всеки график. Много от чуждестранните

Явор Цанев. Леда
Yavor Tsanev. Leda

гости на биеналето го доказват в личното си творчество. Но има автори като Пламен Пенев и Христо Кърджилев, които успяват да се „движат“ свободно и в малкия, и в големия формат. Например Пейчо Тодоров ни показва само малки графики. Не считам, че това е плахост. Твърде възможно е той да не се разшири, но това никога няма да му пречи да бъде един великолепен график. Други пък експериментират в техниката, преиграват в естетизирането, но остават неясни като възглед. Трудно ми е да кажа дали такава летва може да се прескочи само с воля.

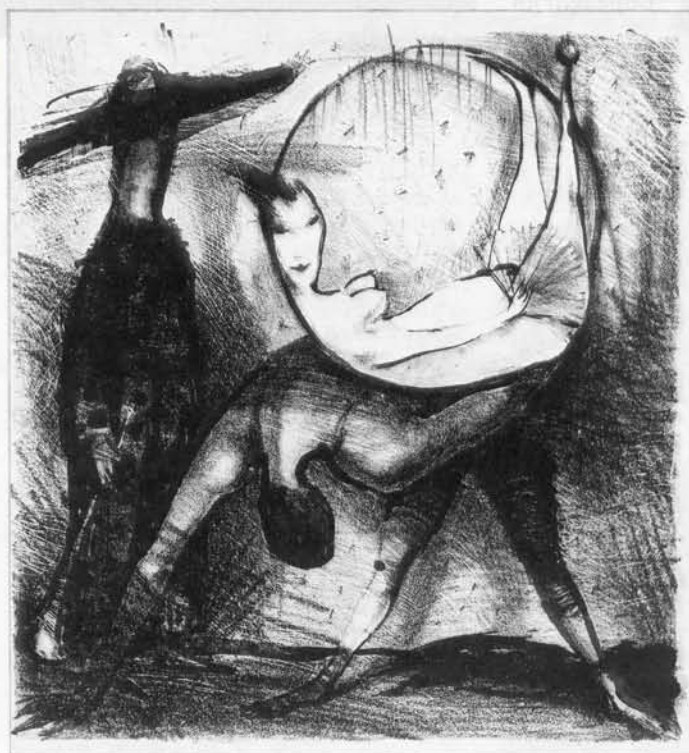
Б. Ст. След дългогодишното увле-

Интересно е, че авторите, които не са наясно със себе си, въпреки своята дисциплина, трудолюбие и сръчност създават изящен предмет, който не можеш да си спомниш. Какъв е смисълът на тези блестящо направени графики? Това е повече игра със самата техника. Повече игричивост, отколкото освобождаване на енергия.

Л. Й. Както общо в графиката, така и в камерния ѝ вид основните проблеми опират до рисунката. Доста млади хора, които наистина имат виртуозна техника, само с помощта на техниката създават една на пръв поглед твърде примамлива в естетическо отношение композиция. Но тези надарени

идеята са много важни. Те са режисурата вътре в самата работа. Това са големите, монументални качества, които притежават споменатите творби на Дюрер, а не само показна еквилибристика на техника и форма.

Ние твърде често говорим за конфекция и за сив поток. И най-изящната техника не би спасила несъдържателните работи да не изглеждат като части от тапет, без истинска стойност. Това е стойността на чисто интимни преживявания, стремления, надежди и идеи на художника. Затова голям брой автори, без да афишират тези неща, без дори да излагат малкоформатна графика, са

Таня Доскова. Представлението II
Tanya Doskova. The Performance II

чение по непрекъснато увеличаващия се формат (пък и не само в графиката), след сложните умозрителни, претенциозни композиции малкият формат сам предяви правото си да се появи в изложбената зала.

Д. Г. Д. Аз мисля, че малкият формат трябва да дава значителна свобода. Нито монументалността, нито камерността са задължителни белези на малката пластика, а също така и на малкоформатната графика.

Р. С. Разбира се, свобода, за да може човек да каже нещо. Но ако той няма какво да каже, свободата ще породи само шумотевица.

хора (някои от тях познавам от Академията) в последно време изпитват просто едно неудобство от рисуването. Могат да рисуват, но като че ли търсят някакви нови пътища, прескачайки рисунката. А рисуването е сериозен разговор с реалния свят, не въобще хаос, както е казал Илия Бешков. Оттук идва и трайността на самите произведения.

Що се отнася до афинитета на всеки автор към малката или голямата графика, той се определя от неговата вътрешна нагласа и е свързан с морала му, с интуицията му, със сръчността му в отделната техника. Но смисълът и

Наташа Атанасова. Тотем
Natasha Atanassova. Totem

изпитали необходимост от контакт, от споделяне на дълбоко вълнуващото ги чувство. Това е и същността на малката графика.

Аз не мога да го обясня теоретически, просто интуитивно чувствам нещата, но мисля, че трябва да се прави доста и в Академията. Предполагам, че там много се говори за мисленето на нашите млади колеги. А то се отнася и за нас. Мисленето е, което създава. Не само техниката. Тя напоследък се развива бързо, въпреки затрудненията — липса на материали и хартия в момента и др. Трудността е в намирането на силен, интересен, вълнуващ, въз-

действащ изказ на индивидуалната мисъл на всеки художник.

Р. С. Това засяга един интересен въпрос, който вече постави Д. Димитров: дали малкият формат е определящ жанрово. Поради по-интимния си характер тези творби естествено са по-наситени с повече тишина, благозвучност и съкровение. Натюрмортът, пейзажът, портретът, гротеската, любовните сцени са светът на камерната графика. А я си представете един „Разстрел“ в 5×5 см. Като че ли самата тема, уважението към нея изискват едно разгъване в по-голям формат. В малката графика художникът влага много голяма обич, обич не само

както може би и за експериментални разработки на отделни, да ги наречем фрагментарни неща. И може би моменти на някаква шега, нещо по-несериозно, забавно, което търпи развитие, има място, когато и без друго се знае кой е художникът, какво е веруването му. В един момент той може да си позволи нещо забавно, шеговито. Т.е. да се разкрие от една неочаквана и не най-съществена страна, което е всъщност човешко. Д. Гр. Що се отнася до жанровете и техниките, ние все още използваме терминология, която е наложена от практиката преди 4—5 века и теоретически оформена през XVIII—XIX в. Ако раз-

Мадолев са абсурден опит да се спекулира с политическа картина в малък формат, което абсолютно игнорира въздействието. Те не носят в себе си графичен проблем. Докато един друг автор, когото може би недооценяваме — Деян Евтимов, именно тук, в малката графика, чрез изява на предметността и включване на един-два много прости елемента се разкрива като художник с качества. За мен е интересен високият печат и бих се обърнал към Ралица Николова във връзка с гравюрата на дърво, защото освен нея Петър Лазаров, Ангел Чаушев, Наташа Атанасова се изявяват разноточно, но интересно. Ангел Чаушев и

Спартак Паскалевски. *Shenom Spartak Paskalevski. Whisper*

към труда, но още повече към света, който изобразява. В нейната тъкан влиза човешкото страдание, стимулиращо всеки творчески акт.

Д. Г. Д. Не можем да очакваме във всички случаи малката графика да отразява напълно възгледа на художника и една малкоформатна творба да свидетелства цялостно за нагласата му. По-скоро именно камерният характер предполага точен избор на някакъв фрагмент от цялото, което той иска да изкаже и да разработи много по-точно, отколкото това може да направи в някоя голяма творба. Тук има място за дълбоко лични моменти,

гледаме развитието на графиката, ще видим, че техниката до такава степен вече се е развила, че разделя графиката отчетливо. Всички, които работят, знаят, че принципно разликата между гравюрата на дърво и мецотинтото е не по-малка, отколкото например между суха игла и живопис.

Обособяваме графиката с всички нейни клонове в едно семейство много условно, абстрахирайки се от техниките. Вярно е, че самоцелното боравене с техниката предизвиква критични забележки и че в изложбата има големи крайности. Но крайност е и афишираната псевдоидейност в малкия формат. Двете работи на Венко

Михаил Замоу. *Muz za teb I Mihail Zamov. Instant for You I*

Наташа Атанасова са акцент в експозицията и те си кореспондират, като показват два различни възгледа. Не ви ли се струва, че именно в малкия формат засиленото усещане за материала е един от специфичните белези на този жанр?

Р. Н. Макар и не много на брой, художниците, работещи в областта на гравюрата на дърво, радват както мен, така и колегите ми. Аз наблюдавам тяхната работа от позицията на личния си опит в гравюрата.

В изложбата „Графика — малък формат“ това са Петър Лазаров, Наташа Атанасова, Ангел Чаушев. Струва ми се, че тези ху-

Захари Каменов. Бряг III
Zahari Kamenev. Shore III

дожници тръгнаха в изкуството без много лутане и с всяко свое участие в поредната изложба доказваха своето майсторство. Всеки от тях идва в изложбата със своя предпочитана графична техника, със своите идейни и композиционни особености, различно възприемане и отразяване на света и, разбира се — с различни възможности. У някои надделява техническото умение, у други богатата чувствителност е подпомогната и от овладяната техника. Радва фактът, че няма увлечение само по техническите трудности, към каквито този графичен материал подвежда. Всеки от тези художници, макар и млад, е абсолютно индивидуален като светоусещане, стилови предпочитания, идейна позиция, личен графичен почерк. За разлика от творбите на мнозина млади художници, работещи в други графични техники, където често се навеждам, за да разчета коя творба на кой автор е, при колегите, работещи гравюра на дърво, това не е необходимо. Мисля, че този факт свидетелства за голямото качество на тяхната работа. Колкото до гравюрата малък формат, тук като че ли на един дъх казваш нещо, което не си могъл да задържиш в себе си. Споделяш нещо съкровено, напълно откровено. Имам чувството, че в малкоформатната графика сме напълно открити. И най-малкият фалш веднага личи.

Малкият формат предполага пределно изчистена композиция, без нищо излишно — тя трябва да бъде добре премислена предварително, защото в тази техника

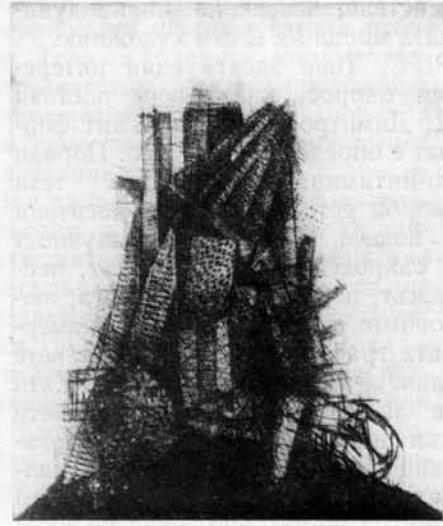

Пламен Пенев. Бряг
Plamen Penov. Shore

грешките са недопустими. Гравюрата на дърво, особено щорцовата, подвежда гравьора към по-тънко гравирание. Като се прибави и преодоляването на съпротивата на материала, става ясно предпочитанието на гравьорите към малките формати. Немалък проблем е и отпечатването на гравюрата на дърво, което се прави само ръчно. Който е отпечатвал гравюра голям формат, знае какво означава това.

Надявам се, че сръчната ръка на тези художници, овладяла трудния материал, обогатена от опита, окрилена от фантазията, тепърва ще създава високостойни творби.

Б. К. А не смятате ли, че изложбата води и към известно избистряне на жанра? Не случайно бе споменат Деян Евтимов. Михаил Петков и Иван Нинов също предлагат натюрморт, Маня Вапцарова — само портрет. Създава се впечатлението, че повечето от авторите, може би изморени от текущата практика, от тенденциите на 70-те години, които наложиха една сложна образност, сега изведнъж се ориентират към по-лаконични пластически проблеми. Даже автор като Бисер Дамянов тук разработва само двуфигурни композиции, докато в обичайната за него гравюра той разгръща много по-сложни пространства. Мисля, че художникът много по-добре се представя именно тук. Един друг автор като Петър Лазаров пък поставя конкретен тематичен проблем, който разработва пак свързано, единно. Струва ми се, че всичко това е

Божидар Тонев. Позиция III
Bozhidar Tonev. Position III

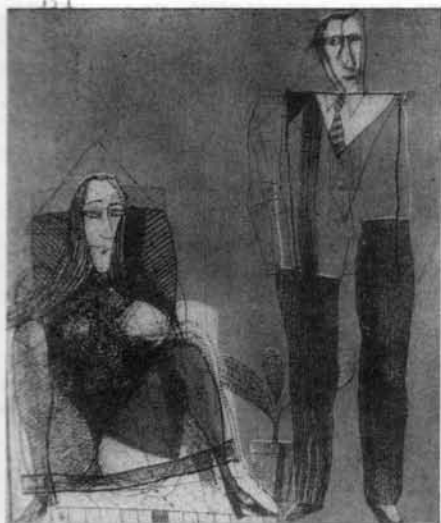
отличителна черта на малкия формат и тя ще донесе проясняване на образността в гравюрите изобщо, на езика, с който си служи графикът. Може би казаното от М. Петков, че жанрът му служи като отдушник, е доказателство, че съвременният график, независимо от сложните проблеми, които го интересуват, има нужда от такива чисто камерни неща, които лежат в основата на изкуството.

Д. Г. Д. Аз вярвам, че графикът не отделя сюжета от техниката — неща, които не могат да се отделят едно от друго. И ми се струва, че с изясняването на сюжета преди всичко се постига и облагородяване на техниката. Новите техники са изнамерени, за да улеснят покриването на графичната плоскост. Те боравят с големи локални петна. Явно тук шансът е да се обърнат към чисто графичен език. Малкият формат дава този шанс, който е и изискване, и предимство. От тази гледна точка той сигурно е отдушник не само в сюжетно отношение, а е и една творческа игра, ако може така да се каже.

М. П. Това е като бял стих.

Д. Гр. Значи малкият формат спомага за изчистването на езика на графиката. А в какво всъщност виждате спецификата на графичния език, след като идеята е основа на всяко едно изкуство, както композицията, рисунката и т.н.? В какво се състои спецификата на графичния език?

М. П. Възникването на някои техники е предизвикано от необходимостта за популяризиране на някои произведения. Връщам се

Стоян Цанев. Сен Дени
Stoyan Tzanov. Saint Dennis

назад във времето — преди клише-графията например. През XVII в. в Англия започва да се работи техниката мецотинто, въпреки че англичаните твърдят, че то е открито в Германия. Нейната основна цел била репродуцирането на големите живописни картини, за да може да се популяризират така, както сега прави това съвременният печат. При съвременната техника плочите могат да се стоманизират, за да издържат по-голям тираж. На мен ми се струва, че тиражът на малката графика е все още малък спрямо голямоформатната. След като нейната стойност е съобразена с това да бъде достъпна, да стигне до повече хора, смятам, че 30, 50 или 100 броя са малко. Тиражът ѝ може да стигне до 500 броя. Освен това за малкоформатната графика не може и да се мисли, че тя не съдържа в себе си стиловите, идейните, композиционните и сюжетните изисквания, с които художникът свободно борави в графиките си в голям формат. След като е служила за репродуциране на големи живописни платна, а понякога и на стенописи, става ясно, че в нея се съдържат тези възможности. Тя не страда от формата — може да страда от безпомощността на автора.

Р. С. Искам нещо да добавя, като имам предвид въпроса на Д. Грозданов: в какво се състои спецификата на графичния език. Нормално е формата да бъде по-малък. При него и самото изпълнение трябва да бъде по-елегантно, по-фино. Специална графична техника за малък формат

няма. Струва ми се, че всеки, който прави малка графика, разбира, че предварително разработва някои неща, които ще осъществи в по-големия формат. Това е особен образен строй, вътрешни негови, лични открития, които после намират място в творбите му или биват използвани от никога неумиращите компилатори. Това са детайли, които удивително изплуват после в неговата работа — най-прости, дребни предмети, символи, които вероятно крият малко по-дълбок смисъл, отколкото мъртвата зримост. В това е и интимната същност на малкия формат.

От тази изложба имам впечатление, че много млади художници се представиха по-добре, отколкото в други изложби. И събуди повече радост у мен, укрепи вярата ми в младата графика. Когато си работил по-дълго време и си натрупал впечатления и от работи на своите колеги, и от личния си склад, страдаш от една много трудно поносима скука в изложбата, срещаш все познати неща. А тази изложба събуди у мен надежди, че българската графика не е мъртва.

Д. Г. Д. Може ли да се каже направо, че в тази изложба има повече изящност или много по-малко многословност и спекулативност, отколкото в другите изложби?

Р. С. Силна е думата спекулативност. Но многословността съществува и тук. Въпреки изящността. Например Валери Чакалов, когото съм следил с много резерви, тук се е представил с чудесни графики. Този успех може би утре ще се прехвърли и в голямата графика. Ще бъде едно избавление, изчистване за него.

Д. Г. Д. Понеже тук има повече автентичност може би.

Р. С. Въпреки хаоса, който съществува все още в неговите работи. Това е художник, който дава сериозни надежди, без да е единственият пример. Ние изчистихме в журито това, което беше лошо и от средна ръка. Дано не се заблуждаваме, че което остана, е най-доброто. А то е твърде много. М. П. Аз разбирам така Румен Скорчев: малкият формат задължава автора и за големия. От него вече можеш да очакваш.

Л. Й. Малкият формат се оказва едно много благодарно поле за експериментална работа, която върви твърде бързо напред и съв-

Алекси Начев
Към поезията на Франсоа Вийон V
Alexi Nachev
To the Poetry of François Villon V

Тоня Горанова. Сцена
Tonia Goranova. Stage

Николай Янакиев. Пролет
Nikolai Yanakiev. Spring

сем освободено. Аз специално за литографията бих казал, че тук действително може да си поставим много по-високи и по-сложни задачи по отношение на цвета, което е продиктувано от малкия формат. Мисля, че все още сме далеч в техническо отношение от образците на световната практика. По-специално в цветната литография. Бихме могли още да експериментираме. Това е едно голямо и благодарно поле за експериментална работа.

Д. Г. Д. Аз се убеждавам, че се постига известна диалектическа връзка между количество и качество, че малкият формат някак си допринася за качеството дори на

Бисер Дамьянов. Нощ
Bisser Damyanov. Night

квадратен сантиметър, защото графиката все пак е покриване на една повърхност, създаване от нея на пространство. Един художник може да върви напред тъкмо ако не използва литографията за това, за което е измислена — лесно да покрива плоскост с големи петна, поради което се е превърнала и в промишлена техника, докато мецотинтото никога не е станало промишлена печатарска техника.

Л. Й. Вече има и машини за мецотинто, които дават големи резултати.

Д. Г. Д. Говоря за първоначалния вид на „благородна техника“, а не за принципа. С други думи, в малкия формат има смисъл да се прави литография, за да се постигне по-сложна литография, да се използват всички нейни възможности, което е било по-трудно в големия формат.

Ж. К. Нито сложността, нито само форматите или темата биха защитили постижението на който и

да е работещ литография в момента. Един автор абсолютно не се бе съобразил с особеностите на малкия формат; той просто не бе разбрал, че прави малка графика. Литографията му беше нито конкретна рисунка, нито конкретно петно, естетиката в нея не беше доведена до яснота.

Таня Доскова с една циркова тема първо показва нова пластичност, нов вид рисунък, нова концепция за спойка на фигурите в композицията, което оценяваме с радост.

След тези изненади: единият въобще несъобразил се с формата, а другият — много добре направил това, идва Стоимен Стоилов с онази малка проста рисунка, без загадка, без много цветове, но точно рисунка за малък формат, която е с тънко полагане, с добро отпечатване, с ненаатрапчиво провокативно събиране на овации. Зад всяко нещо стои авторът — дали е много сложно, дали е много ясно, дали в техническо отношение е високо постижение, не е най-важно. Когато авторът е вложил цялата си същност, той е дал максималното от себе си.

На тази изложба се срещнах с толкова много нови участници. Аз гледах творбите им с любопитство и удоволствие, макар че голяма част от тези и дръзки, и добре работещи, и овладяващи пространството автори, си приличат много по еднаквата усложненост. Сложно още не значи дълбоко. Не значи на всяка цена изяснена концепция, лична естетика, мисловна дисциплина. Човек не може и много да им се сърди, защото така или иначе те са съвременници, по всяка вероятност с еднакво възпитание, а не непременно повлияни от една и съща мода. Те са обединени от една концепция, близки по възраст художници. Фактът, че в мнозина от тях няма нехайство, няма самоцелна дързост, е възхитителен.

Д. Г. Д. Добре, тогава ако ние се опитаме да абсолютизираме и да теоретизираме, да търсим точното понятие малкоформатна графика, ще навредим на това изкуство, защото все нещо значимо ще излезе извън определените граници.

Ж. К. Това не е математическа дисциплина, за да се поддаде на уравнения. . .

Д. Г. Д. Аз твърдя за себе си, че малкоформатната графика е

по-ясно определена практически, а не теоретически, отколкото например малката пластика при скулпторите. Румен Скорчев каза, че една идея се разработва с мисълта, че тя ще се реализира в голямата творба, докато при малката пластика можем да видим диапазон от сувенирни творби до проекти в малък вид за големи паметници. И тези сувенирни творби не са монументални, изобщо изискването за монументалност не се прилага в малката пластика, защото тогава ще отпадне половината от малката пластика. Нито обратното.

Р. Н. Като художник, работещ гравюра на дърво, ме зарадваха постиженията на колегите, които се издвигат в същата област, както и въобще представеното от младите творци. И все пак ми се струва, че успехът се дължи на майсторските ярки творби, създадени от утвърдените наши графици. До тях именно в тази изложба се наредиха достиженията и на младите ни колеги, за да имаме този радостен празник — „Графика — малък формат“. Още при журирането пролича високото ниво и у мен се породих нетърпение да видя всичко това, подредено в залата.

Р. С. Винаги по време на журирането представите ни за бъдещата изложба са малко неточни. В такъв момент преценяваме дали е добър определен автор, какво трябва да остане или отпадне, но общо цялата изложба трудно се възприема. Този път имах усещането, че ще се получи хубава изложба. А после, когато започнахме да подреждаме, да оценяваме, внимателно да оглеждаме всяка творба, у мен се породих впечатлението, че това е изложба по-хубава от всяка друга досега. Не бих могъл да кажа, че абсолютно цялата изложба ми хареса, въпреки че положихме усилия да влезе поне доброто и онова, което е допустимо, което не би дразнило, не би било минус за нашата изложба. Просто не мога да кажа, че в тази изложба има слаби неща. Но има много повече хубави, отколкото на всяка друга.

М. П. Най-радостно е, че младите колеги са съумели да влязат в този формат и се вижда, че българската графика попада в сигурни ръце.

Ж. К. Затова бих искала да чуя и три конкретни имена, не за-

Валентин Ковачев. Еко V
Valentin Kovachev. Eco V

щото на мен ще ми достави удоволствие, ако мнението ми съвпада с вашето, а защото тези млади хора имат нужда да бъдат признати лично, а не в една обща генерация. В общия актив никой не се усеща достатъчно добре. Р. С. Например, ако говорим за най-младите, Нина Ковачева, Пейчо Тодоров, Пламен Пенев, Валентин Ковачев, Валери Чакалов, Наташа Атанасова, Красимир Гюлчев, Михаил Замов, Васил Миовски, Петър Терзиев, Иван Милушев, Георги Савов, Владимир Чукич, Здравка Алексиева, Николай Янакиев. Явно пропускам мнозина. . .

Д. Гр. На Маня Вапцарова странно ѝ е повлиял малкият формат. По-рано тя клонеше към Стоян Цанев, а сега в малкия формат, в типажите — към Ласански. Не коментираме тази специфика в журитата и критиката подминава също без много коментар подобни аналогии.

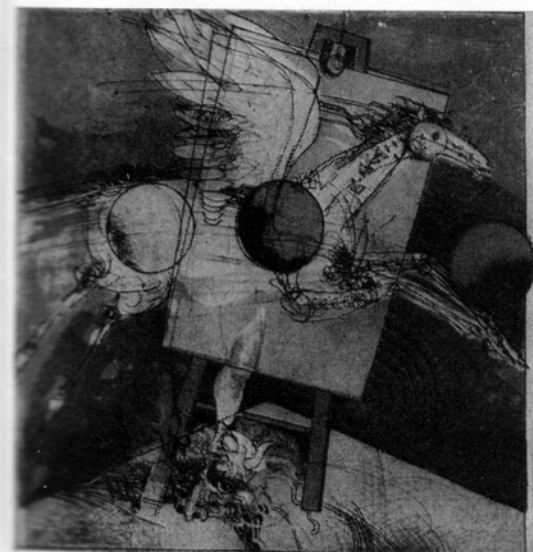
Р. С. Аз я помня от Академията, от защитата ѝ. Струва ми се, че такива работи трябва да се поощряват. Точно защото у нея има много силна воля, съчетана и с жажда да се работи. Вероятно не е само амбиция. С голямото си трудолюбие попричеснява някои млади колеги.

Д. Г. Д. А защо толкова млади творци се изявяват в малкия формат и защо те все пак допринасят за доброто равнище на изложбата?

Р. С. Под формата на шега на този въпрос отговарят студентите: защото няма хартия, цинк и мед. Д. Гр. Искам да се спра и аз на Валери Чакалов, защото той е един симптоматичен пример. Явно ограничаването в пространството на малкия формат не само че дисциплинира художника, но буквално го принуждава да избере най-точните средства. В този смисъл той, който също беше твърде близко до Явор Цанев като рисунка, този път рязко се отграничава. Именно това чувство към материала, което е вече дълбоко и вградено в тъканта на образа, където всеки един елемент в пространството оставя белег и има свое значение, явно е характерно за автора. Затова образът звучи монументално. Тъкмо пре-

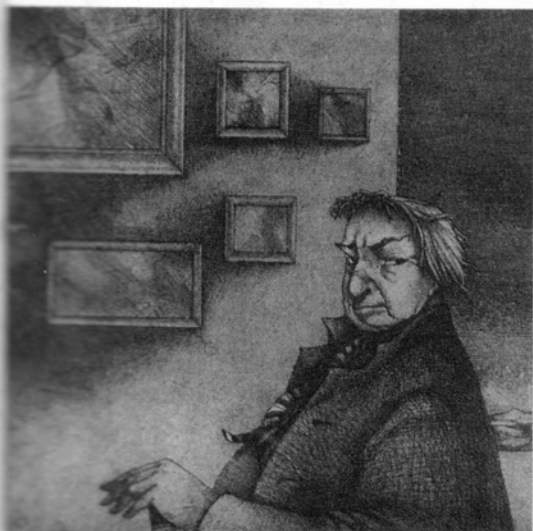
цизирането на средствата в малкия формат довежда много колеги до високо ниво. Те донякъде са били провокирани от самата изложба, което е нейният принос. Георги Зайков също никога не съм го виждал толкова добре защитен. Същото се отнася за Божидар Тонев, Николай Тихолов, Владимир Чукич, а и за много художници с отдавна изграден облик. Д. Г. Д. Искаш да кажеш, че не може да има третостепенни и второстепенни фрагменти сами за себе си, неконтролирани от ръката. Всичко трябва да бъде прецизно и организирано.

Б. К. Това е парадокс — към една по-неангажираща форма художникът е по-отговорен.

Иван Милушев. Меценат
Ivan Miloushev. Patron

Любомир Йорданов
Движение II
Lyubomir Yordanov
Movement II

Деян Евтимов. Настроение
Dejan Evtimov. Mood

М. П. Като гледах изложбата, искаше ми се част от тази експозиция да бъде в ръцете ми и да мога да я възприемам така, както човек чете стихове, седнал на любимото си място.

За мен тази изложба бе празник на графиката. Това са лични впечатления. Действително, отдавна не съм изпитвал такова чувство — вглеждал се и ти се иска още и още.

Д. Гр. С други думи, графиката малък формат изисква особен подход от автора, тя изисква прецизиране на средствата и съответна за формата композиционна постройка и в крайна сметка определя дистанцията на зрителя и начините на комуникация. Т.е. малкоформатната графика носи спецификите си, без да променя понятията. Но може би именно понятията, свързани с графиката въобще, изискват коментар? Да се надяваме, че изложбата и това, което са показали художниците, ще изостри интереса ни към отдавна нужната дискусия върху особеностите, границите и перспективите на графиката в художествен и социален смисъл.